

Miho Skeljarov

SLUŠANJE I RAZUMIJEVANJE¹

Kada se učenik susretne sa stranim jezikom, već ga na prvom satu zapljusne bujica novih jezičnih elemenata. Jednostavne, kratke rečenice, koje se sastoje od dvije-tri riječi, sadrže u sebi kako u leksičkom, fonetskom, ortoepskom, tako i u morfološkom, sintaksnom i stilističkom pogledu čitav niz novih jezičnih pojava koje su samo prividno iste, samo prividno slične ili samo prividno različite od jezičnih pojava u materinskom jeziku učenika. Ne tako lako uočljive, skrivene u jezičnom sustavu, one za velik broj učenika predstavljaju velike teškoće.

Uspjeh u savladavanju ovih teškoća zavisi samo u malom postotku od nadarenosti ili nenadarenosti pojedinca. On u prvom redu zavisi od stručnosti nastavnika i njegove sposobnosti da teškoće s kojima se učenik suočava pri susretu s novim jezikom jednu po jednu izdvoji, prilazeći im uvijek na kontrastivnom planu, i da ih sustavno jednu po jednu ukloni. Dubina i ozbiljnost pristupa ovim problemima igra presudnu ulogu već na početnom stupnju učenja stranog jezika, gdje se od učenika manje traži dublji psihički napor a više snalaženje u novoj jezičnoj situaciji. Od toga da li će nastavnik izdvojiti više jedan ili dva jezična elementa, a u svemu ostalome pustiti učenika da se intuitivno snalazi, ili će sustavno voditi učenika u svladavanju jedne teškoće za drugom počevši od osjetno najuočljivijih i jezično najvažnijih do onih koje učenici treba da usvoje tek nakon stanovita snalaženja u novim jezičnim situacijama, zavisi brzina i dubina svladavanja i usvajanja pojedinih jezičnih elemenata.

Nerijetko s događa da nastavnik svu pažnju usredotoči na semantizaciju nove jezične građe, na to da učenici što bolje razumiju ono o čemu govore, a sve ostale jezične pojave daje u globalu, ne pristupa im kontrastivno-analitički nego ih prepušta učenikovozi intuiciji. Ovakav rad uz veliko zalaganje nastavnika može dati stanovite rezultate, može osobito brzo otkriti učenike talentirane za strane jezike, ali ne može služiti kao solidan temelj na kojemu će se graditi znanje stranog jezika svih učenika ili najvećeg broja učenika u razredu. Naprotiv, onaj nastavnik koji već od početka vodi brigu o osnovnim lingvističko-metodskim načelima usvajanja stranog jezika, koji pazi da se učenicima kontrastivno predstave svi jezični elementi, počevši od intonacije, naglasaka, karakterističnih osobina pojedinih glasova, tvorbe i promjene riječi,

¹ Ovdje se iznose neka teoretska razmatranja, dok će se praktičke vježbe za razvijanje slušanja i razumijevanja prikazati u idućem članku.

vezivanja riječi, koji vodi brigu o razvijanju govornih vještina, navika i umijeća, o stvaranju solidnih znanja i sposobnosti da učenici ta znanja vješto i lagano primjenjuju u različitim govornim situacijama, takav nastavnik može kod većine učenika u razredu stvoriti solidne temelje za daljnje učenje stranog jezika.

Na početnom stupnju učenja stranog jezika učenici ne mogu izgovoriti pravilno ni jednu rečenicu ako je prije toga nisu čuli. Slušanje prethodi usmenom izražavanju. Usmenog izražavanja, pa prema tome i govornog procesa, nema ukoliko izostane proces slušanja. Djeca defektna sluha ne mogu čuti, pa ne mogu niti izgovoriti ono što nisu čula. Takvu djecu zovemo gluhonijemom i onda kad nemaju nikakvu fiziološku manu na govornim organima.

Metodika nastave stranih jezika u nas razvila je širok sustav vježbi za razvijanje usmenog izražavanja, zapostavljajući pri tome ovu važnu komponentu govornog procesa — slušanje — i ne dajući pogodan sustav vježbi za razvijanje navika slušanja. Vježbe u slušanju zvučnog teksta nalazimo samo u pojedinim udžbenicima za početni stupanj nastave stranog jezika, kao i u pojedinim metodskim sistemima po kojima se ne uči strani jezik u našim školama. Razvijanju navika slušanja najviše se pažnje posvećuje u audio-vizuelnoj metodi.

Slušanje je zapostavljeno i prema čitanju. Iako je slušanje teže od čitanja, iako se slušanje u današnjim uvjetima provodi isključivo u razredu a čitanje i u razredu i kod kuće, ipak se procesu slušanja u našim školama posvećuje znatno manja pažnja nego procesu čitanja.

Treba priznati da je ovakvom stanju uvelike pridonijela nesposobnost suvremene metodike da iznađe sredstva s pomoću kojih bi nastavnik brzo i lako mogao dobiti povratnu informaciju o dubini usvajanja vještina i navika slušanja, kako na početnom, tako i na ostalim stupnjevima učenja stranog jezika. Tek u posljednje vrijeme primjenom raznih vrsta i oblika testova situacija se donekle promijenila. Koristeći se raznim vrstama testova, nastavnik brzo i lako može dobiti povratnu informaciju, a oboružan rezultatima suvremenih psiholoških istraživanja procesa slušanja, on postaje teoretski spremniji da u učenika razvija ove navike.

Usvajanje fonetskog sustava. Slušanje se u suvremenoj nastavi stranih jezika provodi sustavno, temeljeći se na kontrastivnom upoznavanju učenika sa stranim jezikom. Učenike u prvom redu treba upoznati s fonetskim sustavom stranog jezika, a za to je potrebno da usvoje čitav niz pojedinačnih navika, kao što su:

- navike dijeljenja teksta na riječi i skupove riječi
- navike raspoznavanja glasova kojih nema u fonetskom sustavu materinskog jezika
- navike raspoznavanja intonacijskih konstrukcija
- navike prepoznavanja i razlikovanja naglasaka.

Kada dijete uči materinski jezik, ono najprije uči raspoznavati tekstove koji imaju određen smisao — a tek u osnovnoj školi uči što su to riječi, slogovi, glasovi itd. U stranom jeziku nije tako. Kada učenik počinje učiti strani jezik, on je već u materinskom jeziku stekao pojmove kao što su: riječi, vrste riječi, slogovi, glasovi, suglasnici, samoglasnici, slova. Na početnom stupnju učenja stranog jezika nastavnik također najprije upoznaje učenike s dijelovi-

ma teksta koji imaju cjelovit smisao, ali da bi učenici mogli što bolje čuti i razumjeti zvučni tekst, nastavnik ga u isti mah dijeli na skupove riječi, riječi, slogove, glasove, postavlja pravilan izgovor pojedinih riječi i pojedinih glasova koji u njima dolaze. On ne zanemaruje ni jedan jezični element koji može pomoći učeniku da se što bolje uputi u strani jezik.

Na početnom stupnju obavljanja stranog jezika učenici treba da nauče raspoznavati sve one glasove kojih nema u materinskom jeziku, a koji mogu izmijeniti značenje riječi, tj. foneme. Ako se neki glasovi istoga tipa u stranom jeziku razlikuju nekom odlikom koje nema u materinskom jeziku, mnogi će je učenici zanemarivati tako dugo dok im nastavnik na nju ne skrene pozornost. Tako će zanemarivati razliku između njemačkih glasova »ü« i »i«, izgovarajući ih kao naš glas »i«, između ruskih mekih i tvrdih suglasnika i izgovarat će ih kao naše tvrde suglasnike, između francuskih nenazalnih i nazalnih vokala, izgovarajući ih kao nenazalne vokale + »n« itd.

U suvremenoj metodici, pogotovo zapadnoj, preporučuje se usvajanje novih glasova s pomoću tzv. minimalnih parova. Učenicima se daju parovi riječi koji se razlikuju samo u jednom glasu. Usvajajući ovakve parove, učenici na osnovi usporedbe uče raspoznavati nove glasove. Ovakvo je usvajanje novih glasova pozitivno, ukoliko se riječi zorno semantiziraju (predmetom, slikom, situacijom, pokretom), a vježbe provode gdje god je to moguće u kratkim rečenicama.

Usvajanje novoga glasa vrlo je težak i dugotrajan proces. Neki će učenici pravilno ponoviti glas za nastavnikom, ali to ne znači da su taj glas već na prvom satu i usvojili. Na prvom će satu novi glas pravilno ponoviti dva ili tri učenika, dok će ga ostali ponavljati više ili manje točno. Ali i oni učenici koji su na satu pravilno ponovili novi glas, zaboravit će njegov izgovor do slijedećeg sata, jer nisu razvili vještine i navike upotrebe tog glasa u govornom procesu. Stoga se nastavnik ne smije zavaravati činjenicom da je neki glas usvojen ako ga pravilno ponovi nekolicina učenika. On mora znati kakav proces prolazi usvajanje novog glasa, kakve vježbe treba provesti u razredu da bi učenici stekli čvrste navike slušanja i izgovora novog glasa u govornom procesu.

Među nastavnicima često se čuje mišljenje da oni učenici koji sluhom dobro razlikuju strane glasove, dobro te iste glasove i izgovaraju. Ali u nastavnoj praksi nije situacija tako jednostavna. Neki učenik može sluhom dobro razlikovati pojedine glasove u stranom jeziku, a ipak ih loše izgovarati. Rjeđi su obratni slučajevi kada učenici dobro izgovaraju nove glasove stranog jezika, a teže ih raspoznavaju, ali i njih ima. Napokon, vrlo je česta pojava da isti učenici neke glasove koji su slični ili ih nema u materinskom jeziku dobro razlikuju i izgovaraju, a druge opet slabo.

Prije nego što teknu sposobnost da glas pravilno ponove, učenici ga moraju više puta čuti. Jednima je dovoljno da glas čuju dva-tri puta, dok je drugima potrebno da isti glas desetak puta ponovi ne samo nastavnik, nego i više njihovih drugova. Zato je na početnom stupnju najbolje da se učenici koji žele ponoviti sami jave. Najprije će se javljati oni koji su procesom slušanja i razumijevanja ovladali prije, a nakon stanovita ponavljanja i ostali. Ovdje je važnije nego u bilo kojoj drugoj etapi nastavnog procesa da nastavnik ostavi učenicima vremena da se sami snađu u novom jezičnom materijalu i da se sami

jave kada za to osjete potrebu. Nastavnik može smatrati novi glas usvojenim onda ako ga najveći broj učenika u razredu pravilno upotrebljava u govornom procesu.

Pri usvajanju fonetskog sustava stranog jezika važnu ulogu igraju ritam, intonacija i akcent. Svaki jezik ima specifičan ritam, intonaciju i akcent, što učenici ne mogu lako i jednostavno dekodirati ako ih nastavnik u tome sustavno ne vodi. Što se ritam, intonacija i akcent više razlikuju u stranom i materinskom jeziku, to će ih učenici lakše usvajati, a time i čitav fonetski sustav stranog jezika. Primanje informacije često je otežano ako učenik nije upoznat sa specifičnostima izražavanja akcenta ili intonacijskih konstrukcija u stranom jeziku. Radi toga je usvajanje novih glasova neodvojivo od usvajanja ritma, intonacije i akcenta.

Svjesna imitacija. Kada upoznaje učenike s novim fonetskim sustavom, nastavnik najprije traži od njih da slušaju njegov izgovor, a tek tada da u kratkim rečenicama za njim ponavljaju nove glasove — da imitiraju njegov izgovor. Imitacija je jedan od osnovnih načina usvajanja stranog fonetskog sustava na početnom stupnju učenja stranog jezika. Kada učenik oponaša nastavnikov izgovor, on istodobno nastoji što pravilnije izgovarati nove glasove i što bolje čuti nastavnikov izgovor, kako bi ih mogao što točnije izgovoriti. Prema tome, tražeći od učenika da imitira njegov izgovor, nastavnik ujedno razvija i vještinu slušanja i vještinu usmenog izražavanja.

Razlikujemo prostu i svjesnu imitaciju. Prosta je imitacija doslovno oponašanje nastavnikova izgovora — učenik ponavlja za nastavnikom ono što čuje, točno onako kako čuje, a pri tome ne dobiva od nastavnika nikakvu dopunsku informaciju koja bi mu pomogla da što bolje i brže usvoji ono što čuje. Prosta se imitacija susreće samo na prvim satovima stranog jezika. Ali nastavnik već i ovdje daje neka objašnjenja učenicima kako da slušaju i kako da lakše usvoje pojedine glasove. On ih uči da svjesno imitiraju njegov izgovor — koristi se svjesnom imitacijom. Svjesna imitacija uključuje: zornost, usporedbu, analizu.

Zornost. Nastavnik od učenika traži da ponavljaju za njim pojedine riječi i rečenice zasićene glasom (glasovima) koji se usvaja, pokazujući kako valja postaviti usne pri izgovoru toga glasa.

Usporedba. Nastavnik uspoređuje izgovor sličnih glasova u stranom jeziku ili sličnih glasova u stranom i materinskom jeziku, kako bi učenici što bolje uočili razliku i sličnost među njima. Prema tome, on provodi usporedbu na dva plana, uspoređuje međusobno glasove stranog jezika ili glasove stranog i materinskog jezika. Naglašeno »o« ne izgovara se u ruskom i hrvatskom jeziku jednako. Da bi pokazao ovu razliku, nastavnik će dati učenicima nekoliko riječi u kojima je ta razlika najuočljivija: Что это? Što je to? Он там. On je tamo.

U njemačkom jeziku nastavnik će dati učenicima nekoliko riječi s dugim a zatim nekoliko riječi s kratkim »o«, da bi pokazao kako se izgovor tih glasova razlikuje: groß, Ofen, Sohn, Sonne, Osten, Glocke. Usporedba će ovdje biti spojena sa zornošću, jer će nastavnik obratiti učenikovu pažnju i na različit položaj usana pri izgovoru dugog ili kratkog »o«.

Analiza. Pod analizom se razumijeva izdvajanje nekih dijelova iz cjeline da bi se zornije predočio njihov izgovor. Tko se iz rečenice mogu izdvajati pojedine riječi, iz riječi glasovi itd. Naši će učenici rusko otvoreno i zatvoreno

»e« izgovarati na isti način kao i naše »e« sve dok ih nastavnik ne upozori na razliku u izgovoru tih glasova. Ako učenici ne reagiraju onako kako nastavnik želi, on im može reći: »Kada kažem "e-ect", otvaram usta kao da izgovaram ,a', a kada kažem "e-ectb", otvaram usta kao da izgovaram ,i'«.

Čak i u onim jezicima u kojima se razlikuje otvoreno i zatvoreno »e«, ali mu je distribucija različita, kao npr. u ruskom i njemačkog jeziku, učenici neće uočiti ovu razliku dok nastavnik na nju ne ukaže. Stoga kažemo da je svjesna imitacija jedan od osnovnih načina s pomoću kojeg upoznajemo učenike s novim glasovnim pojavama u stranom jeziku.

Tempo. Jedan od osnovnih uvjeta za razvijanje umijeća slušanja i razumijevanja jest pravilan tempo u govornom procesu. Već na prvim satovima stranog jezika nastavnik treba da stvara navike slušanja pri usporenom i pri srednjem i ubrzanom govornom tempu.

U nastavnoj praksi razlikujemo govorni tempo, slovkanje i brzorječicu. Dok govornom tempu obraća punu pažnju, nastavnik treba da se stalno bori protiv slovkanja i brzorječice. Govorni tempo nije uvijek jednak. On može biti srednji, ubrzan ili usporen. Srednji je govorni tempo u normalnoj govornoj situaciji najobičniji. Kada dva sugovornika razgovaraju ne previše udaljeni jedan od drugoga, kada ih okolna buka ne smeta i kada se oko nečega ne spore, oni obično razgovaraju srednjim govornim tempom. Nešto polakši od srednjega jest usporeni govorni tempo, npr. kada nastavnik tumači novu lekciju, a nešto brži — ubrzani govorni tempo, npr. kada dva prijatelja žure da saopće nešto jedan drugome. Ima slučajeva kada se govor odvija isključivo u srednjem govornom tempu, ali su češći oni kada govorni tempo u toku razgovora prelazi u kraćim vremenskim razmacima od srednjeg na ubrzani ili usporeni. Stoga i nastavna praksa navikava učenike na srednji, na ubrzani i na usporeni govorni tempo. Na prvom satu obradbe nove lekcije, kada nastavnik upozna učenike s novim jezičnim materijalom, on obično govori usporenim tempom. Katkada nastavnik primjenjuje i tzv. »puni izgovor«, kada jasno naglašuje svaku riječ i svaki slog, pazeći da riječ zadrži rečeničnu intonaciju i svoj akcent. Već na drugom satu obradbe lekcije, pri razvijanju govornih navika, a pogotovo na trećem satu, nastavnik prelazi na srednji i ubrzani govorni tempo i stvara vještine i navike slušanja i razumijevanja nove jezične građe pri normalnom govornom tempu. Nastavnik treba da navikava učenike na srednji, ubrzani i usporeni govorni tempo već na početnom stupnju učenja stranog jezika u četvrtom i petom razredu osnovne škole.

Nerijetko se oni koji počinju učiti strani jezik žale da je tempo stranog jezika brži od tempa u materinskom jeziku. Ali to je samo privid. Velikih razlika u govornom tempu u pojedinim jezicima nema. Smatramo da je govorni tempo u većini evropskih jezika približno jednak, iako se često čuju tvrdnje da Englezi govore brže od Francuza, Rusi brže od Čeha, Nijemci brže od Talijana, kao i obratne tvrdnje. Još uvijek nema pouzdanih jezičnih studija u kojima bi se na komparativnom planu precizirala brzina govornog tempa između pojedinih jezika.

Govorni se tempo u normalnom govoru ne usporava toliko da prelazi u slovkanje. Slovkanje je negativna pojava. Ono se u školi često susreće pri čitanju kada učenici čitaju slovo po slovo ili slog po slog. U usmenom izražavanju slovkanjem treba smatrati takav način govora kada učenici bez ikakve reče-

nične intonacije izgovaraju riječ po riječ, praveći među njima dulje ili kraće stanke koje katkada popunjavaju »ukanjem«. Pri slovkanju se razbija cjelovitost zvučnog teksta i time ometa primanje obavijesti. Učenici slovkaju kada nisu učvrstili navike usmenog izražavanja, kada nisu razvili sposobnost mišljenja na stranom jeziku, kada nisu stekli navike slušanja i razumijevanja novih riječi te ne znaju na kojem dijelu riječi stoji naglasak, koji se samoglasnik izgovara dugo, koji kratko itd. Stoga se protiv slovkanja treba boriti u prvom redu razvijanjem ovih navika.

Pojava suprotna slovkanju jest brzorječica. Ona je u našim školama češća od slovkanja. Učenik govori brzorječicom obično kada želi sakriti neki svoj nedostatak — ne izgovara dobro pojedine glasove, ne zna pravilne nastavke i sl. Brzorječicom se u običnom govoru izgovaraju različite brojalice i brzalice, ali u nastavnoj praksi ni u materinskom ni u stranom jeziku nastavnik ne smije govoriti tako brzo da mu govor prijeđe u brzorječicu, a niti to smije dopustiti svojim učenicima.

Izgovaranje u sebi. Često se događa da učenik koji je u školi učio strani jezik, kada se nađe u sredini gdje se taj jezik govori, ništa ne razumije, čini mu se da sugovornitelji govore prebrzo i da on ne može tako brzo misliti na stranom jeziku.

Nesposobnost brzog shvaćanja i razumijevanja stranog teksta ne protječe odatle što slušatelja misao nije dovoljno gipka pa on ne može brzo slijediti misao izrečenu na stranom jeziku ili zbog toga što je potrebno dulje vremena da se u pamćenju pronađu odgovarajuće asocijacije na stranom jeziku. Slušatelj često razumije sav jezični materijal kad se govori polagano, ali kada se govori brže, nije kadar razumjeti što mu se saopćuje. To je zbog toga što slušatelj ne uspijeva izgovoriti u sebi sve ono što čuje ili izgovara polakše od sugovornitelja koji mu saopćuje obavijest.

Zvučni tekst prima slušatelj prvenstveno kao skup akustičkih signala koji djeluju na njegovo uho. Ali pri percepciji i osmišljavanju akustičnih signala nije aktivan samo organ sluha (uho), nego i artikulacijski aparat. Primajući zvučni tekst, slušatelj istodobno i izgovara taj tekst u sebi, te kažemo da je slušanje usko povezano s nutarnjim govorom — izgovaranjem u sebi — koje se pokazuje u električnoj, a katkada i u mehaničkoj, aktivnosti govornih organa. U suvremenoj psihologiji ovaj problem obrađuje velik broj radova.² Neki psiholozi tvrde da se otežavanjem uvjeta slušanja povećava elektromotorna aktivnost govornih organa.

Zvučni signali, potpomognuti elektromehaničkom aktivnošću govornog aparata, omogućuju stvaranje jedinstvenog akustičko-artikulacijskog signala koji se u pamćenju dekodira te tako dolazi do razumijevanja obavijesti koja se prenosi tekstem. Ako je tempo primanja zvučnih signala brži od sposobnosti slušatelja da zvučni tekst izgovori u sebi, dolazi do razmimoilaženja u slušanju i nutarnjem izgovaranju, gube se uvjeti potrebni za razumijevanje — slušatelj nije kadar osmišljavati zvučni tekst koji čuje.

Ova spoznaja ima posebnu vrijednost za nastavu stranih jezika. Nastavnik, na primjer, ubrzanim govornim tempom prenosi neku obavijest. Učenik nije uspio izgovoriti u sebi i na taj način osmisliti jedan dio zvučnog teksta, a nastavnik je već u međuvremenu prenio novu informaciju. Učenik čuje i po-

² Vidi: В. И. Ильина, *Аудирование*.

kušava izgovoriti samo posljednji dio informacije koju je čuo kada je izgovorio u sebi prvi dio teksta, a ona informacija koju je nastavnik predao između toga ostaje neosmišljena. Učenik zbog bržeg tempa nastavnikova govora nije uspio razumjeti jedan dio nastavnikove misli, nastaje praznina — šum u pri-manju informacije — te prema tome i nerazumijevanje nastavnikove misli, i to ne samo onog dijela misli koji učenik nije uspio osmisлити, nego i onoga »što je čuo«. Taj dio obično nije dovoljan da se pojmovne asocijacije povežu u cjelovitu misao.

Ako nastavnik razgovara s jednim učenicom i vidi da učenik *ne može slijediti* njegovu misao, da kod učenika nisu dovoljno razvijene navike slušanja, nastojat će govoriti polakše, ponoviti svoje pitanje, dati učeniku vremena da osmisli ono što mu se govori. Kada razgovara s čitavim razredom, on tempo svojega govora podešava prema umijeću slušanja i razumijevanja što ga je razred postigao. Ako većina učenika teško ili s naporom prati govor nastavnika na srednjem govornom tempu, nastavnik mora predvidjeti posebne vježbe za razvijanje navika i umijeća slušanja stranog jezika.

Učenik će lakše percepirati i osmisлити onu jezičnu građu koju je naučio vješto i lakše koristiti u usmenom izražavanju od one koju razumije, ali je nije koristio u usmenom izražavanju. Razvijanje govornih vještina i navika usmenog izražavanja igra, prema tome, veliku ulogu ne samo u usmenom izražavanju, nego i u slušanju i razumijevanju. Iako je aktivnost govornih organa u usmenom izražavanju neosporno veća i značajnija nego pri slušanju i razumijevanju, ipak ona i ovdje ima svoje značenje. Stoga je važno da pri razvijanju navika slušanja i razumijevanja nastavnik gleda učenike, da bude okrenut licem prema njima, kako bi oni mogli vidjeti kako govori, kako otvara usta, namješta usne itd. Promatranje nastavnikova govora pomaže izgovaranju teksta u sebi. Govorni organi učenika namještaju se i pokreću na isti način kao i organi nastavnika, te učenici lakše oponašaju nastavnikov izgovor.

Direktno i indirektno sudjelovanje u govornom procesu. Tempo govornog procesa na različitim stupnjevima učenja stranog jezika razlikuje se i po tome da li učenik kao sugovornik sudjeluje u govornom procesu ili samo sa strane sluša govor drugih učenika. Ako učenik sam sudjeluje u govornom procesu, on mora — osim što pazi na to što sugovornik govori — stalno zauzimati i određen odnos prema obavijesti koju dobiva, na različite je načine komentirati — potvrđivanjem ili odbijanjem. Bez obzira na to potvrđuje li učenik samo pokretima glave ili kratkim rečenicama komentira saopćenje sugovornika, on se puno aktivnije postavlja prema informaciji koju prima nego onaj učenik koji izravno ne sudjeluje u govornom procesu. Sugovornik uvijek na različite načine reagira na obavijest (pa čak i šutnjom), što ga psihički više opterećuje od onoga koji u govornom procesu ne sudjeluje. Stoga je potrebno da nastavnik ovu teškoću pokuša ukloniti tako da ne zahtijeva brži tempo od onoga u kojem su učenici kadri podržavati normalan razgovor.

Nastavnik poučava učenike da slušaju i razumijevaju: 1. Zvučni tekst koji se odvija bez sudjelovanja slušatelja. To su kratki dijalozi u kojima slušatelj ne sudjeluje; prepričavanje štiva iz udžbenika i slušanje kratkih priča koje priča nastavnik, drugi učenici ili koje se slušaju s magnetofona; kraća nastavnikova objašnjenja; kraći tekstovi koje čita nastavnik ili neki učenik itd. 2. Zvučni tekst u oblikovanju kojega sudjeluje i slušatelj. Ovamo spadaju

različiti oblici dijaloškog govora; razgovor između učenika i nastavnika; razgovor između tri ili više lica; upiti i odgovori itd. 3. Zvučni i pisani tekst u oblikovanju kojeg slušatelj obično sudjeluje. Usmeno je sporazumijevanje u nastavnoj praksi gotovo uvijek u većoj ili manjoj mjeri popraćeno pismenim sporazumijevanjem. Tako nastavnik zapisuje pojedine rečenice, sastavlja plan štiva ili na neki drugi način dopunjuje ili ilustrira svoje izlaganje tekstovima iz knjige, upotrebom rječnika, zapisima na ploči itd. Učenik može sam čitati tekstove ili slušati kako drugi učenici čitaju, sam zapisivati ili pratiti ono što drugi učenici zapisuju na ploči.

U razredu je obično svaki učenik potencijalni sugovornik, jer se iskusan nastavnik obraća razredu na taj način da svaki učenik osjeća kao da se obraća upravo njemu. Tada svaki učenik za sebe priprema odgovor i izgovara ga u sebi, dok samo jedan odgovara glasno. U ovakvom »razgovoru« s razredom učenik se osjeća aktivnim sugovornikom, iako ne reagira glasno na svaku nastavnikovu repliku. Nastavnik nastoji podržavati ovu aktivnost time što traži da svaki učenik odgovori bar na jedno kraće pitanje, a da se neki odgovori zborno ponavljaju.

Povratna informacija. Pri razvijanju navika slušanja i razumijevanja potrebno je da nastavnik u svakom trenutku zna uolikoj su mjeri učenici sposobni da pravilno čuju i razumiju obavijest koja im se prenosi. Stoga on razvijanje vještina i navika usmjeruje tako da uvijek može dobiti punu povratnu informaciju. To se u prvom redu postiže razvijanjem raznih oblika dijaloškog usmenog sporazumijevanja: učenici odgovaraju na nastavnikove upite i sami postavljaju pitanja; nastavnik nadopunjuje pojedine rečenice učenika — a učenici to prihvaćaju; učenici nadopunjuju pojedine nastavnikove rečenice u kojima je on namjerno izostavio neki atribut, objekt, prilošku, oznaku itd.; nastavnik ili učenici nešto potvrđuju, nijeću, traže razjašnjenje, sumnjaju, čude se itd.

Ako nastavnik nešto objašnjava, ako je neophodno da se koristi raznim monološkim oblicima usmenog sporazumijevanja, on često svoju informaciju prekida pitanjima: razumijete li? Je li jasno? Ponovite! Pazi na pažljive ili upitne poglede učenika i na njih reagira. Mnogi nastavnici dopuštaju svojim učenicima da njihovo izlaganje prate kimanjem glave, kratkim potvrdnim riječima, kratkim pitanjima itd. Učenicima treba dopustiti da u svakom trenutku prekinu nastavnika ili svojega druga ako nešto ne razumiju. Prema tome, stalnu povratnu informaciju treba smatrati sastavnim dijelom nastavnog procesa i jednim od bitnih činilaca u razvijanju vještina i navika slušanja i razumijevanja.

Zborno ponavljanje. Da bi što većem broju učenika omogućio da sudjeluje u govornom procesu, nastavnik provodi zborno ponavljanje. Zborno ponavljanje je specifičan oblik nastave u nastavi stranih jezika. Ono se ne susreće u normalnim govornim situacijama, pa je potrebno da nastavnik dobro poznaje metodiku njegova provođenja (koju ovdje ne možemo izložiti). Jedno od osnovnih pravila u nastavi stranih jezika jest da svaki učenik na svakom satu mora nešto govoriti na stranom jeziku, a to je u našim prilikama bez zbornog ponavljanja često nemoguće. Zato je nastava stranog jezika bez zbornog ponavljanja nezamisliva. Ako se zborno ponavljanje provodi pravilno, s određenom dinamikom, tempom, ritmom, dijeljenjem na podjednake izgovorne cjeline,

s logičnim akcentom na određenu mjestu, na riječima s novim glasovima, glasovnim skupinama, s pravilno postavljenim stankama, ako učenici govore poluglasno itd., iskusan će nastavnik lako razlikovati glasove pojedinih učenika, iako oni govore u zboru, pratiti njihov izgovor, napredak, uočavati pogreške u izgovoru i poduzimati potrebne mjere za eventualne ispravke.

Jačina nastavnikova glasa. Uz govorni tempo nastavnik nastoji da i jačina njegova glasa bude primjerena normalnoj govornoj situaciji. Ako nastavnik u razredu govori preglasno, učenici ga neće ništa bolje razumjeti nego ako govori normalnom srednjom jačinom glasa. Što je izvor zvuka jači, osjetljivost uha je manja. Uho se fiziološki brani od prevelike buke tako da se osjetljivost uha smanjuje što je izvor zvuka jači. Ako je izvor zvuka prejak, on može oštetiti uho. Zato nastavnici koji rade sa zvučnim aparatima, osobito u nižim razredima osnovne škole, moraju paziti da učenicima ne oštete sluh. Kada je zvuk prejak, uho se brzo umara i pažnja učenika slabi. Oni nisu sposobni da dugo prate nastavu. Zato griješe oni nastavnici koji misle da će ih učenici bolje čuti i razumjeti ako »glasno govore i viču«. Zapravo događa se suprotno, učenici se brže zamaraju i njihova pažnja slabi.

Ako se jačina zvuka smanjuje, osjetljivost uha se povećava. Uho je najosjetljivije kada sluša slabe, jedva razumljive zvukove, ali i ovdje se uho brzo zamara i pozornost opada. Radi toga nastavnik uvijek pazi da jačina njegova glasa i glasa učenika bude kao pri razgovoru na materinskom jeziku, jer je ljudsko uho naviknuto da najdulje i s najmanje naprezanja prima zvukove upravo takve jačine i intenziteta.

Novi jezični materijal i slušanje. Na početnom i srednjem stupnju učenja stranog jezika učenici uče slušati i razumijevati uglavnom poznati jezični materijal.³ Navike i umijeće slušanja razvijaju se u učenika ako oni više puta slušaju jedan te isti jezični materijal u različitim kontekstima. Nastavnik nikada ne daje učenicima da više puta slušaju nepoznati jezični materijal koji samostalno mogu vrlo teško ili nikako razumjeti i osmisliti. Prva etapa nastavnog procesa jest upoznavanje učenika s jezičnim materijalom i stjecanje govornih vještina. Tek kad su učenici upoznali novi jezični materijal (leksički, fonetski i gramatički), nastavnik pristupa razvijanju vještina i navika slušanja i razumijevanja tog materijala. Dakle, već pri stjecanju govornih vještina učenici operiraju s poznatim jezičnim materijalom, a isto tako i u slijedećim etapama nastavnog procesa.

U našim osnovnim i srednjim školama treba provoditi specijalne vježbe u razvijanju slušanja i razumijevanja jedino na početnom stupnju nastave stranog jezika. Inače se vježbe u slušanju provode istodobno i na istom jezičnom materijalu na kojem se provodi razvijanje navika i umijeća usmenog izražavanja. Usmeno sporazumijevanje jedinstven je proces koji ne treba ni u kojem slučaju umjetno dijeliti ako se ono može provoditi kao organski cjelovit proces. Nastavnik najbolje radi ako pri razvijanju govornih navika, kao i pri razvijanju govornog umijeća, istodobno razvija i navike slušanja i razumijevanja, i navike usmenog izražavanja, kao i navike čitanja i navike pismenog izražavanja. Bitno je da nastavnik ima uvijek pred sobom određen cilj, da zna što kojom vježbom želi postići, koje vještine, navike i umijeće u učenika razviti.

³ U toku učenja jezika učenici se navikavaju da slušaju i tekstove koji sadrže jedan dio nepoznata leksika. Koliki je taj postotak, kako mora biti raspoređen u tekstu i kako se učenici moraju ponašati kada naiđu na nepoznat leksik, obrađuje posebno poglavlje metodike.

Domaći rad i slušanje. Učenje stranog jezika provodi se u razredu i kod kuće. U razredu nastavnik upoznaje učenike s novom jezičnom građom i stvaraju vještine, navike i umijeće upotrebe te građe. Iako se rad u razredu smatra osnovnim oblikom učenja, ipak je učenje nepotpuno bez domaćeg rada. Kod kuće učenici ponavljaju jezični materijal, stvaraju i dalje razvijaju vještine i navike. Ali naši nastavnici rijetko zadaju učenicima za domaći rad takve zadatke kojima bi cilj bio razvijanje navika i vještina slušanja. To je velik nedostatak, koji u suvremenoj nastavi stranih jezika valja ukloniti.

Razvijanje navika slušanja i razumijevanja treba provoditi jednakomjerno u školi i kod kuće, isto kao i razvijanje svih ostalih vještina i navika. Učenicima treba omogućiti da tekstove koje su jednom, dvaput čuli u školi i koje možda nijednom nisu ponovili zbog prevelikog broja učenika u razredu, kod kuće nekoliko puta preslušaju i ponove. Ako je osnovni cilj učenja stranih jezika usmeno sporazumijevanje, tj. govorni jezik, nije pravilno da se učenicima za domaći rad zadaju vježbe za razvijanje pismenog izražavanja, vježbe iz čitanja i pisanja, vježbe za razumijevanje i usvajanje jezične teorije, a da se govorni jezik vježba kod kuće jedino putem vizuelnog kanala, iako je poznato da u usvajanju govornog jezika nije primaran vizuelni nego auditivni kanal. Spremni smo tvrditi da osjetnog poboljšanja u nastavi stranih jezika ne može biti tako dugo dok se ovdje ne napravi preokret, dok se učenicima ne počnu zadavati i takvi domaći zadaci koji će biti usmjereni ka razvijanju slušanja i usmenog izražavanja.

Da bi se ovakvi oblici govornih vježbi mogli ostvariti, potrebno je da naši učenici imaju kod kuće gramofone i magnetofone, s pomoću kojih bi mogli slušati tekstove na stranom jeziku. Nastavnici stranih jezika moraju slušanje tekstova uvesti kao oblik domaćih radova, pomažući istodobno učenicima da se što prije osposobe za izvršavanje ovakvih domaćih zadataka.

Kada bi se jednom gramofon i magnetofon udomaćili kao nastavno sredstvo i Školski radio i Školska televizija dobili bi novu dimenziju, odigrali bi veću ulogu u nastavi stranih jezika nego što je imaju danas. Učenici bi razne tekstove mogli primati i zvukovno, i vizuelno, i emocionalno, a zatim na osnovi dubljeg umjetničkog doživljaja nekoliko puta ponoviti zvučnu sliku uz pomoć svojih gramofona i magnetofona.

LITERATURA

В. И. Ильина: *Аудирование*. Материалы 8-ого и 9-ого междунар. методических семинаров преподавателей рус. языка, Москва 1969.

Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе, Москва 1967.

Педагогическая энциклопедия, Москва 1964—1969.

Л. Р. Зиндер: *Общая фонетика*, Ленинград 1960.

Pedagogija, Zagreb 1968.